

DİVAN ŞİİRİNDE “CÜNÛN EYYÂMI” OLARAK BAHAR

Zehra GÖRE*

ÖZET

Divan şiirinde tabiat oldukça önemli bir yer tutar. Bahar ise en çok rağbet edilen mevsimdir. Baharı konu edinen şiirler, sadece baharın getirdiği coşkunuğu, canlılığı anlatmakla kalmaz; gelenek ve göreneklerden, askeri yapıya kadar pek çok alana ayna tutar. Diğer taraftan bu şiirler tabiatın insan psikolojisi üzerindeki etkilerini de yansıtan dikkat çekici örneklerdir. Mevsimlerin insan psikolojisi üzerindeki etkileri düşünüldüğünde bahar, divan şiirinde deliliğin arttığı mevsim olarak söz konusu edilir.

Bu çalışmada değişik yüzyıllarda yazılmış beyitlerden hareketle baharın delilik mevsimi olması üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bahar, bahariye, tabiat, mevsim, delilik.

SPRING AS ‘THE TIME OF MADNESS’ IN CLASSICAL OTTOMAN POETRY

ABSTARCT

Nature has a considerably important place in Classical Ottoman Poetry. However, spring is the most admirable season. Poems treating spring not only depict the exuberance, and vividness which spring gets, but also mirror to a great many areas from custom and usage to military construction. On the other hand, these poems are striking examples reflecting also the effects of nature upon human psychology. When the effects of seasons on human psychology are thought, spring is discussed as the season when madness increases.

In this study, with starting from couplets written in different centuries, it will be stressed on that spring is the season of madness.

Keywords: Spring, bahariye, nature, season, madness.

Farsça bir kelime olan “behâr” ın, sözlükte dokuz manası yer almaktadır: 1. Mevsim-i ma’rûftur ki fasl-ı rebi’dır. Şuhûr-ı şemsiyeden Mart, Nisan ve Eyâr aylarına şâmildür ki Âfitâb’ın Hamel, Sevr ve Cevzâ burçlarında zamân-ı seyerânıdır. 2. Çin ikliminde bir puthâne adıdır. 3. Türkistan’da bir âteş-kede ismidir. 4. Hâne-i zer-endûd-ı pür nakş ü nigârdır. 5. Put ve sanem manasınadır. 6. Şükûfeye derler umûmen; turunç ve nârenc şükûfesine derler husûsen. 7. Gül-i gav-çeşm’dır. Türki’de sığır gözü,

* Yrd. Doç.Dr. , Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü
zgore@hotmail.com

sığır papatyası ve sarı papatya tabir olunan nebatın çiçeğidir. Bu manada Arabî olduğu dahi menkûldür. 8. Bir cezîre ismidir. Âb ü hevâsı gâyetle mutedildir. 9. Harem-serâ-yı selâtin manasınadır.¹ Sözlükte bu kadar çok manası olmakla birlikte “behâr” ya da yaygın imlâsıyla “bahar” divan edebiyatında genellikle mevsim adı olarak yani birinci manasıyla kullanılmıştır.

Tabiat, divan şiirinde en çok işlenen konulardandır. Coğunlukla divan şâiri tarafından hüner göstermek için bir araç olarak kullanılmıştır. Divan şiirinde rağbet edilen mevsim ise bahardır ve bu sebeple konusu bahar olan pek çok şiir yazılmıştır. Her şâir, dış dünyada gördüklerine, kendi hayal dünyasının genişliği nispetinde yaklaşarak, izlenimlerini gelenekten aldığı ortak söyleyişlerle dile getirmiştir. Bunun bir sonucu olarak baharın ele alınışı tabiiyetten uzak olmuş ve her şâir aynı baharı anlatmıştır. Bilindiği üzere, genellikle methiye amaçlı yazılan ve nesip bölümlerinde bahar tasvirlerinin yapıldığı kasidelere *bahariyye* adı verilmiştir. Kasidelerin dışında, başka nazım şekillerinde de bahar sıklıkla konu edilmiştir.

Edebiyatın toplum ile ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda bahar konulu manzumeleri sadece baharı ve onun güzelliklerini anlatan şiirler olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Farklı bir bakış açısıyla yaklaşıldığında bahar konulu bu şiirlerde, topluma ait pek çok unsur tespit edilecektir. Nitekim bahariyeler, tabiat ve insan arasındaki etkileşimi birçok açıdan ortaya koyan; günlük hayat sahnelerinden, dinî inançlara, gelenek ve göreneklere, askerî yapıya kadar, birçok alanda baharın insan tarafından nasıl algılandığını gösteren manzumelerdir. Diğer taraftan bahariyeler, tabiatın insan psikolojisi üzerindeki etkilerini yansıtan dikkat çekici örneklerdir.

Bahariyelerde ifade edilen tabiat ve insan ruhu arasındaki ilişkiyi gösteren tespitlere geçmeden önce genel olarak mevsim değişikliklerinin etkilerine dair bazı değerlendirmeler yapmak yerinde olacaktır: Mevsim değişikliklerinde insanların mizacında aslında çoğu zaman hissedilen ama her zaman tanımlanamayan bazı durumlar ortaya çıkar. Havalara göre, kişiler bazen kendilerini zinde ve mutlu hissederken; bazen huzursuz, yorgun bir halde olur. Bu değişiklikleri tıbben açıklayan uzmanlar, mevsim değişikliklerinin insan vücudunda hem fizikî hem de ruhî birtakım değişikliklere sebep olduğuna dikkat çekmektedirler. Bahar geldiğinde yaşanan bitkinliğin “*bahar yorgunluğu*” diye tanımlanması, ya da “*bahar başıma vurdu*” şeklinde izah edilmesi sebepsiz değildir. Şâirin dillerde dolaşan, “*Beni bu güzel havalar mahvetti.*” mısraı da bu durumu en güzel biçimde özetlemektedir. Diğer taraftan sonbaharın ölümü hatırlatması, ilkbaharın bir aşk mevsimi olarak kabul

¹ *Burhân-ı Kâti*, Haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs, Ank. 2000, s. 58.

edilmesi ya da beklentiler gerçekleşmediğinde melankolik bir dönem haline gelmesi aslında hava durumunda meydana gelen değişikliklerle ve mevsimlere yüklediğimiz anlamlarla alakalı olmalıdır.

Soğuk ve bazen çetin geçen kış aylarında baharı özleyen insanda baharla birlikte, bütün canlılarda olduğu gibi, birtakım değişiklikler meydana gelmektedir. Kışın soğuk ve güneşsiz günleri, yerini artık yavaş yavaş baharın neşesine ve sıcaklığına bırakır. Divan şiirinde yazılan bahar konulu şiirlerde, baharla ilgili bu olumlu intibaların ve insan ruhunda uyandırdığı yaşama sevinci duygularının izlerini görmek mümkündür. Şairler, tabiatta meydana gelen bu canlanmayı, letâfeti oldukça coşkulu bir biçimde dile getirmişlerdir: Bahar, tazelik ve canlılık, adalet ve itidal mevsimi olarak işlenmiştir. Soğuk ve zulmetin gitmesi, etrafın gül, lâle, sümbül, nergis çiçekleriyle süslenerek adeta cennet bahçesine dönmesi; suların çoğalarak akarsuların coşkun akması, sabâ rüzgârının can bağışlaması, yeryüzüne bir letâfet gelmesi; yeme, içme, gezmenin vakti olması vs. söz konusu edilmiştir. Baharla ilgili teşbih ve mecazlar genellikle bu konular etrafında şekillenmektedir

Bütün bu olumlu özellikleriyle bahar, insanların mutlu olmalarını ve yaşama sevinci duymalarını sağlar. Bununla birlikte tabiatta meydana gelen değişiklikler insan ruhunda bir takım dalgalanmalara sebep olur. Yukarıda temas edildiği gibi karamsar ve melankolik bir ruh hali ortaya çıkar, dahası bu mevsim bir cinnet mevsimine dönüşebilir. Divan şiirinde şairler, bir yanda baharla ilgili olumlu duygularından bahsederken diğer taraftan bahar geldiği için âşıklıklarının, şeydalıklarının, rüsvallıklarının arttığından bahsederler ve bu mevsimin delilik zamanı olduğunu söylerler. Baharın cinnet mevsimi olmasına Ahmet Talat Onay şöyle bir açıklama getirir: “Bahar ve sonbahar; vücutlarda kan deverânının tebeddül zamanıdır. Cinnet, beyindeki akıl ve muhakeme hücrelerine kanın fazla hücumundan ileri gelir: yani bir nev’i dimâğî nezftir.”² Onay, ayrıca bu mevsimde insanların vücutlarına zindelik yayıldığı için delikanlıların kabına sığamadığını belirterek; delilerin cinnetinin özellikle bu mevsimde arttığına dikkat çekmektedir.

Aşağıda seçtiğimiz beyitler, bahara değişik bir bakış açısıyla yaklaşmak amacıyla, şairlerin baharın aynı zamanda bir delilik-cinnet mevsimi olduğunu söyledikleri beyitlerden seçilmiş örneklerdir.

Bahar geldiğinde etraftaki taravet, bu mevsimi aynı zamanda bir aşk mevsimi dahası sevdâ mevsimi yapar. Âşıkların sevdâları artar, huzur ve sükûnları elden gider ve bu mevsim ayıplanmalarına sebep olur:

² Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, İstanbul, 1999, s.127-128.

Bahâr eyyâmıdır servün yine sevdâsı depreşmiş
‘Aceb mi pâyine bend itseler zencir-i enhârı

(Râmî s. 152, K. 17/12)*

“Bahar mevsimi geldiği için servi ağacının sevdâsı yeniden ortaya çıkmış, bu sebeple onu zapt etmek için ayağına eğer nehir zincirlerini vursalar, bunda şaşılacak bir şey yoktur.” Servi ağacı su kenarlarına dikilen bir ağaçtır. Şâir, hüsn-i ta’lil yaparak suların servilerin dibinden akmasını onları zapt etme sebebine bağlamıştır. Bahar geldiğinde esen sabâ rüzgârı, servi ağacının salınmasına, hareket etmesine sebep olur. Burada kapalı istiare yoluyla servi ağacı, bahar mevsimi geldiği için aşkı yeniden canlanan ve bu sebeple kabına sığmayan bir âşığa benzetilmektedir. Aynı zamanda bu mevsimde nehirlerin suları da çoğalır ve bahçelerde servilerin dibinden kıvrıla kıvrıla zincir misali akarlar. Akarsularla zincir arasındaki ilişki şekil yönüyledir. Akarsuların kıvrımlı hali zincire benzetilir. Aynı zamanda bahar rüzgârının akarsular üzerinde oluşturduğu dalgacıklar da zincirin halkaları olarak düşünülür. Bunlara ses unsuru da eklenebilir ve akarsuların çağlama sesi ile, zincirlerin çıkardığı ses arasında bir anlam ilişkisi kurulabilir. Netice itibarıyla şâir, bu beyitte tabiattaki unsurlarıyla bahar geldiğinde aşk duygularının akli baştan götüreceği bir sevdâ biçimine dönüştüğünü vurgulayıp, zapt etmeye ihtiyaç duyulacak kadar yeniden hareketlendiğini anlatmak ister.

Ko çoğalsun ruhun üstünde perişân zülfün
Çün kim eyyâm-ı bahâr olıcak artar sevdâ

(Necâtî Beg, s. 25, K. 2/8)

“Brak yanağının üstünde dağınık saçların çoğalsın. Çünkü bahar mevsimi geldiğinde insanın sevdâsı artar.” Zülfün sevgilinin yüzünde perişan olmasının sebebi sabah esen rüzgârdır. Beyitte yanak üstünde dağınık saçın çoğalması bahar mevsimine benzetilerek adeta saç başı perişan bir deli portresi çizilmiştir. Beyitte baharda sevdâ hastalığının arttığı vurgulanmıştır.

Muanber sünbülünden almadan bû olmadum rüsvâ
Bu rüsvâlık bana senden degül bād-ı sabâdandır

(Fuzûlî, s.48, G. 80/4)

* Örnek beyitlerin altında verilen bilgiler; örneğin alındığı eserin kaynakçada verilen baskılarına ait sayfa numarası, nazım şekli (G.: Gazel, K.: Kaside) ve eserdeki sırası, beyit numarası şeklindedir.

“*Senin sünbüle benzeyen anber kokulu saçından koku almadan âleme rezil olmadım; bu rezilliğin sebebi ise sen değil, sabah rüzgârıdır.*” Beyitte şâir, sevgilinin saçının kokusunu aldıktan sonra aklının başından gittiğini ve bu haliyle herkesin ayıpladığı bir insan olduğunu anlatıyor. Sabâ rüzgârı baharda esen ılık rüzgârdır ve sevgilinin zülfünün kokusunu taşıma özelliği vardır. Bahar mevsiminde renk renk açan çiçekler havayı güzel kokularla doldurur. Hüsn-i ta’lil yoluyla âşğın ayıplanmasının asıl sebebinin sevgilinin anber kokulu saçı değil, sabah rüzgârının tabiatın güzel kokularını kendisine ulaştırması olduğu söylenmektedir. Buradan da bahar mevsiminin insanı herkesin ayıpladığı, kınadığı biri haline getirebileceği anlaşılıyor.

Yürüt mey zevrakın sâkî yine fasl-ı bahâr oldı
Yem-i ahzer gibi sahn-ı çemen pür-rüzgâr oldı

Hevâ-yı ışk ile itdi temevvüc bahr-ı eşvâkum
Dil-i şûride cûlâr gibi daşdı bî-kârâr oldı

(Râmî s. 575,G. 277/1, 2)

Yukarıdaki beyitlerde, “*Ey sâkî, bahar mevsimi geldi, şarap kayıklarını/kadehlerini yürüt, çimenlik okyanus gibi rüzgârıla doldu. Arzularımın denizi aşkın hevesiyle dalgalandı, perişan gönlüm, akarsular gibi taşı, sükûnu ve huzuru kalmadı.*” diyen şâir, baharla insan ruhunda meydana gelen dalgalanmalar arasında bir ilgi kurmuştur. Zevrak, kelimesinin kayak ve kadeh anlamlarından yararlanmışır. Baharda açan çiçekler şekil yönünden kadehe benzetilmiştir. Hem yeme içme, hem de aşk zamanı olan baharın gelişiyile, şâirin aklı başından gitmiş huzuru, rahatlığı kalmamıştır. Suların çoğalması, kabarıp taşması ile şâirin kabına sığmaz hali özdeşleştirilmiştir.

Güller açıldı sahn-ı çemen sebzêardur
Devrân-ı lâle mevsim-i zülf-i nigârdur
Hengâm-ı şevk u zevk u kenâr-ı bahârdur
Vakt-i cünûn u şevk-i mey-i hoş-güvârdur
Bülbül terâne başladı evvel bahârdur
Şeydâlugum benüm yine bî-ihdiyârdur

(Fevrî, Tesdis I.bend)³

“*Güller açıldı, çimenlik yemyeşil oldu. Lâle zamanıdır, güzelin saçının mevsimidir. Zevk ve coşkunluğun, çiçekleri kucaklamanın*

³ *Büyük Türk Klâsikleri*, C.III, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1986, s.417.

zamanıdır. Lezzetli şarapla coşma ve delilik vaktidir. Bülbül ötmeye başladı, ilkbahardır. Benim çılgınlığım da elimde olmadandır.” Burada şâir, birinci “bahar” kelimesini mevsim değil “çiçek” manasında kullanarak güzel bir cinas yapmıştır. Diğer taraftan şâirin de vurguladığı gibi bahar; zevk, eğlence, yeme içme aynı zamanda da aşk mevsimidir. Baharda gülün açtığı için feryada başlayan bülbül ile sevgiliye vuslat özlemi içinde olan âşık arasında bir ilgi kurulmuştur. Tabiatdaki duygulara tesir eden bu canlılık, âşığın gönlüne de yansiyarak aklının başından gitmesine sebep olur. Şeydâlık aşkın sıfatlarından. Baharla gelen kavuşma arzusu âşığı çılgına çevirir ki âşığın bu duygularının önüne geçebilmesi elinde değildir. Ayrıca bu mısralar, bahar geldiği için sevgilinin de gezinti mekânlarına çıktığını ve âşığın sevgiliyi buralarda görerek çılgına döndüğünü düşündürür.

Hep bu fasl içre imiş mes’ele-i ‘ışk u cünûn
Güş kıl nüsha-i gülden okusun anı hezâr

(Nev’î s. 60, K. 18/2)

“Aşk ve delilik meselesi hep bu mevsim içindeymiş. Kulak ver! Bülbül onu gül kitabından okusun.” Bahariyyeden alınan bu beyitte şâir, aşkın ve deliliğin bahar mevsiminin konuları olduğunu söyler. Bunları, gül devri olan bahar mevsiminde efgânı artarak daima öttüğü için, eser okuyucusu olarak tasavvur edilen bülbülden dinlemek gerektiğini ifade eder. Beyitte âşık ve bülbül arasında ilgi kurulmuştur. “Fas” kelimesi kitaplardaki bölüm anlamına gelmesiyle tevriyeli kullanılmıştır. Aynı şekilde “nüsha” kelimesi de muska yazılarak bazı hastalıkların iyi olacağı inancını hatırlattığı için, bir ruh hastalığı olan delilik ile arasında bir anlam ilişkisi vardır.

Nevbahâr-ı hat-ı rûyun idüp ilkâ-yı cünûn
‘Âşıkı eyledi âşüfte-i sevdâ-yı cünûn

(Kâtib-zâde Sâkıb s. 725, 430/1)

“Senin yüzündeki ayva tüylerinin ilkbaharı âşığa deliliği ilham ederek, onu baştan çıkmış bir deli haline getirdi.” İlkbahar mevsiminde etrafın yeşillenmesi, otların bitmesi ile hayatının henüz ilkbaharında olan sevgilinin yüzünde ayva tüyleri çıkması arasında ilişki kuran şâir, her iki durumun da insanın aklını başından aldığını ifade etmiştir. Beyit sevgilinin güzellik unsurları vasıtasıyla tabiatın insanla etkileşimini gösteren şâirane bir söyleyiştir.

Nihâlin agzı köpürdü şükûfe zannetme
Cihânı eyledi divâne cüybâr-ı bahâr

Esürdi cûş-ı mahabbetle ehl-i sevdâ hep
 Dimâga bûy-ı cünûn verdi rûzgâr-ı bahâr
 (Şeyh Gâlib, s.308, G.104/ 2,5)

“Fidanın ağzı köpürdü, onu çiçek sanma. Bahar ırmağı dünyayı deli divane yaptı. Bahar rûzgârı beyne deliliğin kokusunu verince, âşıklar sevgi coşkunuyla kendilerinden geçtiler.” Yukarıdaki beyitlerde şâir, baharın unsurlarıyla aslında bir deliyi resmetmiştir. Deliliğin alâmetlerinden birisi de ağızlarından köpükler saçarak konuşmalarıdır. Burada yeni çiçeklenmiş fidan, ağzı köpüren bir deli olarak tasavvur edilmiştir. İlk beyitte geçen *irmek* kelimesi ise delilikle bahar arasında ilgi kuran bir başka unsurdur. Bilindiği üzere deliler zincire vurulur. İrmaklar kıvrılarak aktıkları için zincire, çıkardığı sesler itibariyle de zincir şakırtılarına teşbih olunur. Baharın gelmesiyle sevdâ, dolayısıyla delilik artar. Bu durum beyitlerden hareketle iki şekilde izah edilebilir. Sıkıntılarla dolu bir kış mevsimin ardından rûzgâr; bahar mevsiminde tazelik, ferahlık ve güzel çiçek kokuları yayarak etrafa taravet verir. Tabiattaki bu değişiklik insanın duygularına yansır ve tek arzusu akli baştan alacak bir aşka düşmek olur. Diğer taraftan beyitte geçen “*esürmek*” kelimesi; sarhoş olmak, aklını kaybetmek, delirmek ve kendinden geçmek anlamlarına gelmektedir. Bu kelimeden türetilen “*esrük*” kelimesi ise sarhoş, meczup, deli demektir. ⁴ Rûzgâr kelimesine muvafık olarak da “*esmek*” anlamı vardır. Yani kelimenin bu anlamlarıyla şâir, bahar zamanında sevgilerinin coşkunuğundan âşıkların akli baştan gitti, deli oldu, demek ister.

Nev-bâhâr oldu yine geldi cünûn eyyâmı
 Takdı zencirlerin bâd-ı bahâr enhârun
 (Bâkî s. 270, G. 276/3)

“İlkbahar oldu, yine delilik günleri geldi. Bahar rûzgârı, nehirlerin zincirlerini taktı.” beytinde şâir, bahar mevsimi geldiği için deliliğin artmasını; bahar-cünûn ve zencir-enhâr kelimelerini ilişkilendirerek anlatmıştır.

Âleme leylî saçun sevdâsın izhâr eylersin
 Nev-bahâr eyyâmıdır bir gün tutar mecnûnlugum
 (Bâkî s. 301, G. 325/3)

“Âleme gece gibi olan saçının karalığını gösteriyorsun. İlkbahar zamanıdır benim de divaneliğim bir gün tutar.” beytinde saçın

⁴ *Tarama Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 1967, s. 1540 ve 1551.

Leylâ'ya teşbih edilmesi bu kelimenin siyahlığı çağrıştıran *gece* ve *karanlık* anlamları ile ilgilidir. Elbette bu benzetmede lügat manası *deli* demek olan *Mecnûn* da daima yer alır. Bu kelimelere, mütenasip olarak *aşk* ve *siyah* anlamlarıyla da *sevdâ* sözü kullanılmıştır. Âşığın gönlü divanedir. Sevgilinin saçları zincir şeklinde tasavvur edilir ve âşığın gönlü sevgilinin saçına bağlanmak ister. Bütün bunlar bahar mevsimi ile ilişkilendirilse; bahar âşığın vuslat özlemi içinde olduğu bir zamandır. Bu mevsimde sevgili seyrana çıkar ve âşığın onu görme ihtimali vardır. Ancak gezinti yerlerinde sevgiliyi başkalarının da göreceği olması âşığı deli eder. Bu beyit bize bahar mevsiminin sevdâlığın, divaneliğin ortaya çıktığı bir mevsim olduğunu hatırlatırken sevgiliyi başka gözlerden kıskanan âşığın çılgına dönüp her şeyi yapabileceğini de anlatır.

Görse yüzün Behiştî geçer kendüden hemân
‘Âşık cünûna düşmese olmaz bahârda

(Behiştî s. 498, G.490/5)

“Behiştî, senin yüzünü görse kendinden geçer. Bahar geldiğinde âşık kendinden geçip deli divane olmazsa olmaz.” Yukarıda da temas edildiği gibi kapalı ortamlarda sıkıntıyla geçen bir kışın ardından bahar gelip de havaların ısınmasıyla insanlar, rahatlamak için kendilerini dışarıya, mesire yerlerine atarlar. Bu mekanlar aynı zamanda kavuşma vakti için can atan âşığın sevgiliyi görebileceği yerlerdir. Bahar mevsiminde, mesire yerinde, sevgilisinin yüzünü görürse aklının baştan gideceğini söyleyen şâir Behiştî, burada bahar ile sevgilinin güzelliği, dolayısı ile yüzü arasında bir paralellik kurarak, yüzün unsurlarıyla baharda tabiatın değişen unsurları arasında bir münasebet düşünmüştür. Sevgilinin güzel yüzü âşığın iştretgahıdır. Âşık bahar geldiğinde ve sevgilisinin yüzünü gördüğünde divaneliğe düşmektedir. Şâirin “*düşmese olmaz*” yani “*illaki olur*” şeklinde anladığımız söyleyişi bahar geldiğinde delirmenin kaçınılmaz bir hâl olduğunu ifade eder.

Ancak seni mi eyledi dîvâne ol perî
‘Âlem bahâr-ı hüsnünün ey dil delüsidür

(Zâtî s. 254, G. 254/4)

“O perî gibi olan sevgili, sadece senin mi aklını başından aldı?
Ey gönül, herkes senin güzelliğinin delisidir.”

Ol görinen şa’şa’a sanma bahâr-ı hüsnünün
Mihr olup dîvânesi gerdûnda zencîrin sürür

(Zâtî s. 329, G.329/6)

“O görüneni parlaklık sanma. Güneş senin güzelliğinin delisi olmuş boynunda zincirini sürmektedir.”

Yukarıdaki beyitlerde de, sevgilinin güzelliği bahara teşbih edilmiştir: Bahar mevsiminde nisan yağmurları yağar, sular çoğalır, ve ırmaklar bulanık akar. Âşığın da gözü yaşlıdır ve kanlı göz yaşı döker. Beyitler, âşığın bahar geldiği için coşkunluğa dönüşen duygularını, aklının baştan gittiğini ve baharın insanlar üzerinde bıraktığı tesir neticesinde deliliğin ortaya çıktığını ortaya koyar.

Müjde ey dârü’ş-şifâ divâne yüz nevrûzdur
Âşinâ-yı ‘akldan bigâne yüz nevrûzdur

(Fehîm s. 410, G. 78/1)

“Ey tımarhane! Müjde, divâne yüz, aklın bildiğinden uzaklaşmışız, çünkü nevrûz gelmiştir.”

‘Arz-ı didâr eylesen kûyun tolar ‘uşşâk ile
Kim olur hengâme-i dârü’ş-şifâ nevrûzda

(Cinânî s. 582, G. 231/4)

“Sen yüzünü göstersen bulunduğun yer, âşıklar ile dolar. Nitekim nevrûzda tımarhanelerde karşıklık olur.”

Bu beyitlerden anlaşıldığına göre baharın müjdecisi olan nevrûzda, deliliğin artması neticesiyle darüşşifa yani delilerin tedavi edildiği tımarhane dolar. Cinânî’nin beytinde ayrıca sevgilinin bulunduğu yerin darüşşifa, âşıkların ise bu yerin delileri olduğu ifade edilmektedir.

Âlemi divâne itdün sanki eyyâm-ı bahâr
Kimseye sakın hilâl ebrünü gösterme meded

(Yahya Bey s. 313, G. 52/2)

“Ey sevgili, sanki bahar zamanı gelmiş gibi âlemin aklını başından aldın. İnsaf et, hilâl ebrünü sakın kimseye gösterme.” Bilindiği üzere ay başlarında hilali görünce delilerin derdi artar. Yahya Bey bu beytinde, divan şiirinin bilindik söyleyişle sevgilinin kaşını hilale benzeterek, bahar zamanlarında olduğu gibi hilal görününce de deliliğin ortaya çıkması durumunu ifade etmiştir.

Fasl-ı nisanda fâsâd u liynet
Oldu müstevcib-i hıfz-ı sıhhat

Nâbî⁵

⁵ Agah Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı*, İstanbul, 1984, s.414.

“Nisan ayında kan aldirmek ve mizacı mülayim tutmak sağlığı korumak için gereklidir.”

Bulur revnak tabîbün berg-i sünbül gibi destinde
Yapışsa fikr-i gül geşt-i çemenile nabz-ı bîmâra
(Arpaeminizâde Mustafa Sâmi s. 245, K.25/10)

“Gül, çimenlikte gezme düşüncesiyle hastanın nabzına yapışsa tabibin elinde sünbül yaprağı gibi letâfet bulur.”

Hâr sanma ki diler sâid-i gülden ala kan
Aldı fassâd gibi destine nişter nevrûz

Rahmî Çelebi ⁶

“Gülün kolundan kan almayı isteyenin diken olduğunu sanma.
Nevruz kan alıcı gibi eline neşter aldı.”

Büstânda görünen lâle degül nu'mân ile
Bâgdan kan aldı şimşek neşter-i bârân ile
‘Ârif isen hoş geçürgil bu demi yârân ile
‘Ays u nûş it kim geçer kalmaz bu eyyâm-ı bahâr
Mesihî s.158, Murabba II /4.bend

“Bahçede görünen lâle ile gelincik çiçeği değildir. Şimşek yağmur neşteriyle bâgdan kan aldı. Bahar günleri gelip geçicidir. Eğer ârif isen bu zamanı dostlarıyla hoş bir şekilde, yiyip içerek geçir.”

Yukarıda seçilen beyitler ise bahar mevsiminde ortaya çıkan ya da şiddeti artan deliliğin tedavisi için uygulanan “*hacamat-kan alma*” âdetine örnek teşkil etmektedir. Bahar mevsiminde insanın vücudundaki kan akışında değişiklik olur ve beynine daha fazla kan gider. Bunun sonucunda da cinnet hali ortaya çıkar. Bu durumun tedavisi için eski tıp anlayışında mayıs ayında kiraz çıkmadan önce kan aldırmanın insanı rahatlatıldığı ve başka rahatsızlıkları önlediği bilinmektedir.⁷ Ayrıca *fasd* ya da *hacamat* da denilen bu kan aldırma adeti, Peygamberimiz’in sağlıkla ilgili tavsiyelerinden olup bizzat tatbik ettiği sünnetlerindedir.

Der Fehîmâ ki benüm dâg-ı cünûn tâcumdur
İdün ibrâm bahâr oldu ki hâlâ geysün

(Fehîm s. 628, G. 247/6)

⁶ Müjgan Cunbur, “Nevruz’da Çiçeklenen Şiir Bahçelerinden Bir Demet” Türk Dünyasında Nevruz, 3. Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri (18-20 Mart 1999), Ankara, s.82.

⁷ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, İstanbul, 1999, s.128.

“Fehim, ‘Cinnetin yanık yarası benim tacımdır.’ der, ısrar edin de bahar oldu, onu yine giysin.”

Lâle-âsâ dâg-ber-dâg oldı cism ü dil Fehîm
Geldi nevrûz-ı cünûn oldı gulû-yı nev-bahâr

(Fehîm s. 368, G.48/5)

“Ey Fehîm! Delilik nevruzu gelip bahar coşkunu ortaya çıktı, beden ve gönül, lâle gibi yanık yarası üstüne yanık yarası oldu.” Baharda vücuttaki kan gürlüğü deliliği arttırmanın yanında çıbanların da ortaya çıkmasına sebep olur. Bunların tedavisi için de kan aldirmek ya da dağ vurdurmak gereklidir. Yukarıdaki beyitlerde Fehim’in bahar gelince vücudunda yanık yaralarının olduğunu söylemesi, çıkan çıbanların dağlanarak tedavi edilmesini hatırlatmaktadır.

Ruhunla ‘arızun görse gönül bûs-ı kinâr özler
Bahâr olsa kişi câm u kenâr-ı cûybâr özler

(Nevî s. 280, G. 85/1)

“Gönül, yanağınla yüzünü görse dudağının kenarından öpmeyi arzu eder. Tıpkı bahar olduğunda insanın içki ve ırmak kenarını özlemesi gibi.” Bu beyitte de görüleceği üzere, rengi ve parlaklığı sebebiyle sevgilinin yüzünün ve yanağının ırmağa benzetilmesi yaygın bir hayaldir. Suyun temizleyici özelliği vardır ve sevgilinin suya benzetilen yanağı, âşığın kalbinin temizleyicisidir. Diğer taraftan sevgilinin yüzü ve yanağı için “ruh ve arz” kelimeleri birlikte kullanılarak ateş ve suyun bir araya geldiği ifade edilir. İkinci mısra da yer alan “câm” kelimesi sevgilinin dudağın teşbih unsuru olmakla birlikte “câm ve cûybâr” kelimeleri sevgilinin yüzü ve yanağında su ile ateşin birleştiği telakkisini düşündürmektedir. Beytin işaret ettiği asıl husus ise, su sesinin insanın ruhuna iyi gelmesidir. Bahar mevsiminde özlenen şeylerden biri de insana huzur veren su kenarlarına gitmektir. Bu aynı zamanda akıl ve ruh hastalarının su kenarlarında suyun sesini dinleterek ve akışını seyrettirerek teskin edildikleri bir tedavi yöntemidir.⁸

Yukarıdaki beyitler çerçevesinde izah edilmeye çalışıldığı gibi şâirler, bahar mevsimi geldiğinde tabiatta meydana gelen değişikliklerin insanın aklını baştan aldığını, kara sevdâya düştüklerini ve delilik mevsimi olduğunu dile getirmişlerdir. Bununla birlikte bahar, bu düşüncelerin tam tersine bazı şâirlerce akli başa alma zamanı olarak idrak edilmiştir. Baharda oluşan güzellikler

⁸ Emine Yeniterzi, “Divan Şiirinde Sağlık ve Hastalıklarla İlgili Bazı Unsurlar”, *SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4, s. 87-103, 1998.

hakikati görebilmek için vasıttan başka bir şey değildir. Görünenler Allah'ın tecellisidir ya da başka bir ifadeyle yaratılmış olanlar yaratıcının şahididir. Râmi'ye ait bir bahariyeden seçilen beyitler, şâirlerin bu düşüncesine örnek teşkil etmektedir:

Yeter bu bâgda ey dil bu denlû seyr ü sülûk
Nihâyetin bulamaz püyâ âferîn-zekâ

Teferrüc itmege bu bâğı gûşe gûşe temâm
Meger kim olasin ey dil Ebû 'Alî Sînâ

Velî ma'ârif ile müttehim olan âdem
Gerekdür ide teferrüc bu bâğı ser-tâ-pâ

İnân-ı tevsen-i idrâki dest-i 'akla alup
Semend-i fikri idüp pûye-bahş-ı râh-ı hüdâ

Gerekdür eyleye dikkatle nev-bahâra nazar
İdüp nikâb-ı ruh-i heft-bend-i çeşmi güşâ

Virüp karâr ile temkîn tâ'ir-i 'akla
Olup hümâ-yı sipihr-i zekâ ile hem-pâ

Terâne-sâz ola şâh-ı dıraht-ı 'akl üzre
Olup terânesi hem-şâh-ı sidre vü tûbâ

Tehî degül diye bu kâr-hâne-i eyyâm
Tehî degül diye bu devr-i günbed-i vâlâ

Vücûd-ı Hâlik'a şâhid degül midür mahlûk
Vücûd-ı sâni'a lâzım degül midür eşyâ

(Râmi s.60, K.3/71-79)

Sonuç

Divan şiirinde önemli bir yer tutan bahar mevsimini ve tabiattaki hoşluğu şâirler, coşkulu bir biçimde dile getirmişlerdir. Baharı konu ettikleri şiirlerde genellikle baharın güzelliklerini ve insanda bıraktığı olumlu etkileri anlatmışlar; aşktan, gezmekten, yeme-içmeden, zevk ve safa etmekten bahsetmişler, bu zamanı bir sevinç kaynağı olarak algılayıp, adeta bir bayram gibi idrak etmişlerdir. Diğer taraftan bilinen bir gerçek de baharla birlikte insan vücudunda meydana gelen değişikliklere bağlı olarak bu mevsiminde sevdânın, divaneliğin, deliliğin artmasıdır. Bu sebeple şâirler, bahar mevsimini aynı zamanda delilik mevsimi olarak görmüşler, tabiata ait unsurlarla insan ruhunun hallerini ifade etmişlerdir. Kimi zaman

da sevgilinin güzellik unsurları kullanarak, bahar şeklinde hayal edilen sevgilinin aşığı delirttiğini dile getirmişlerdir. Bu münasebetle şiirlerinde delilikle ilgili tasavvurlara yer vermişlerdir. Bahar geldiğinde tımarhanelerin dolmasını, delilerin zincire vurulmasını, ağızlarından köpükler saçmalarını, hilali gördüklerinde deliliklerinin artmasını, tıpkı delilik gibi kan gürlüğü sebebiyle vücutta çıkan çıbanları konu etmişlerdir. Buna mukabil akıl ve ruh hastalıklarının tedavi şekilleri olan baharda kan aldurmaktan ve su kenarında suyun sesini dinletip akışını seyrettirmekten bahsetmişlerdir. Konuya tasavvufi cepheden bakan bazı şâirler ise bahar mevsimini akli başa almak zamanı olarak idrak etmişlerdir. Netice itibariyle bu çalışmada bahar mevsimine farklı bir bakış açısıyla yaklaşılmaya çalışılmış, temas edilen konularla ilgili beyitler seçilmiştir. Elbette ki bu beyitlerin sayısını arttırmak mümkündür.

KAYNAKÇA

AYDEMİR, Yaşar, *Behiştî Divânı*, MEB Yay., Ankara 2000.

- Bâkî Divanı, Tenkitli Basım*, (Haz.: Sabahattin Küçük), AKM Yayınları, Ankara, 1994.
- Burhân-ı Kâti*, (Haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs), TDK Yayınları, Ankara, 2000.
- CUNBUR. Müjgan, "Nevruz'da Çiçeklenen Şiir Bahçelerinden Bir Demet" *Türk Dünyasında Nevruz, 3. Uluslar arası Bilgi Şöleni Bildirileri (18-20 Mart 1999)*, AKM Yayınları, Ankara, s.81-91.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed, *Necâti Bey Divânının Tahlili*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.
- Fuzûlî Divanı*, (Haz.: Abdülbaki Gölpınarlı), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1961.
- Hayretî, Divan (Tenkitli Basım)*, (Haz.: Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri), İstanbul, 1981.
- KIRBIYIK, Mehmet, *Kâtib-zâde Sâkîb Mustafa, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divânı'nın Tenkidli Metni*, (SÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 1999.
- KURNAZ, Cemal, *Hayâlî Bey Divânının Tahlili*, MEB Yayınları, İstanbul, 1996.
- KUTLAR, Fatma Sabiha, *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi, Divân*, Kalkan Matbaası, Ankara, 2004.
- LEVEND, Agah Sırrı, *Divan Edebiyatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1984.
- Mesihî Divanı*, (Haz.: Mine Mengi), AKM Yayınları, Ankara, 1995
- Necâti Beg Divanı*, 1997, (Haz. Ali Nihat Tarlan), MEB Yay. İstanbul.
- Nev'î, Divan*, (Haz.: Mertol Tulum-M. Ali Tanyeri), İstanbul, 1997.
- OKUYUCU, Cihan, *Cinânî, Hayâtı, Eserleri, Divânının Tenkidli Metni*, TDK Yayınları, Ankara 1994.
- PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.
- Râmî Divanı*, (Haz. Erdal Hamami), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001.
- Şeyh Gâlib, Divan*, (Haz.: Muhsin Kalkışım) Akçağ Yayınları, Ankara, 1994.
- Tarama Sözlüğü*, TDK Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1967.
- TARLAN, Ali Nihat, *Şeyhî Divânını Tetkik*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004.
- Yahyâ Bey, Divan (Tenkitli Basım)*, (Haz: Mehmet Çavuşoğlu), İstanbul, 1977
- YENİTERZİ, Emine, "Divan Şiirinde Sağlık ve Hastalıklarla İlgili Bazı Unsurlar", *SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4, 87-103, 1998.